

Hvor langt beskytter taushetsplikten opplysninger om pengeoverføringer via advokaters klientkonto?

Advokat, dr. juris & master i psykologi, Sverre Blandhol

Innledning

Advokater regnes ikke som de viktigste leverandører av tjenester som muliggjør skatteunngåelse og svart økonomi. Skatteparadiser, banker med strengt hemmelighold, og finans-, revisjon- og regnskap blir ofte nevnt først. Men også advokater bidrar på flere måter, blant annet ved å gi råd og bistand i spørsmål om skatt og transaksjoner og derunder lage opplegg for selskapsstrukturer og transaksjoner, foreta betalinger til og fra skatteparadiser, mv. Advokater har også et betydelig fortrinn fremfor andre tjenesteleverandører som opererer i forhold til norsk lov. De kan nemlig tilby strengt hemmelighold av den informasjon skattyter gir og som fremgår av de opplegg som konstrueres under henvisning til sin kallsbestemte taushetsplikt. Etter gjeldende rett har myndighetene nemlig bare i svært begrenset utstrekning mulighet til å innhente kontrollopplysninger fra advokater.

Advokaters taushetsplikt gir derfor i vid utstrekning muligheter til å skjule skatteunndragelser. I en rekke kjente saker har også taushetsplikten beskyttet skattyter mot innsyn for offentlige myndigheter eller andre tredjeparter med ansvar for å avklare en parts økonomiske stilling for å ivareta andres legitime interesser (typisk et konkursbo som ivaretar interessene til kreditorfellesskapet, derunder ofte det offentlige som skattekreditor). I saken om Hilmar Rekstens dødsbo (Rt. 1983, s. 430) – der det var grunn til å anta at store formuesverdier var skjult i utlandet og de samlede skattekrav beløp seg til omkring 1 milliard kroner etter datidens pengeverdi – avgjorde Høyesterett med tre mot to stemmer at konkursboet ikke kunne kreve innsyn i dokumenter som befant seg hos to av Rekstens advokater så langt de var omfattet av taushetsplikten. Den ene av advokatene hadde vært Rekstens skatterådgiver. Saken var interessant nok den første i norsk rettshistorie der Advokatforeningen engasjerte seg direkte i en rettssak.

Problemstillingene som skal drøftes i det følgende er hvor omfattende advokaters taushetsplikt er i forhold til myndighetenes krav om opplysninger knyttet til betalinger over advokaters klientkonto.

Advokaters taushetsplikt

Advokaters taushetsplikt er et generelt prinsipp som kommer til uttrykk flere steder i lovverket, jf. strl. § 144, strpl. § 119 og tvl. § 22-5. Advokaters taushetsplikt har også forankring i EMK artikkel 8 om privatlivets fred og artikkel 6 om rettferdig rettergang (i forhold til forsvarere).

Advokater har en såkalt sterk taushetsplikt. Informasjon betrodd en advokat nyter et sterkere vern enn informasjon betrodd andre yrkesutøvere, for eksempel revisorer og regnskapsførere. Ved kollisjon mellom taushetsplikt og opplysningsplikt går opplysningsplikten som hovedregel foran når det gjelder revisorer og regnskapsførere (jf. revisorloven § 6-1 og regnskapsførerloven § 10). Advokater er derimot som hovedregel fritatt fra å gi opplysninger, utlevere dokumenter eller godta beslag, jf. tvl. §§ 22-5, 21-5; strpl. §§ 119, 204 (1) og 210. Advokaters taushetsplikt omtales også som en «kallsbestemt taushetsplikt». I bestemmelsene som regulerer advokaters taushetsplikt (strl. § 144, strpl. § 119, tvl. § 22-5) er advokater nevnt sammen med blant andre prester, leger, psykologer, apotekere, jordmødre og sykepleiere, det vil si yrkesgrupper som ivaretar borgernes grunnleggende sjelelige og helsemessige behov. Ingen andre yrkesgrupper som yter tjenester eller gir råd av økonomisk art har en tilsvarende sterk taushetsplikt som advokater.

Unntak fra taushetsplikten

Advokaters taushetsplikt er sterk, men ikke absolutt. Det finnes en rekke unntak fra taushetsplikten.

- For det første inneholder straffebedet i strl. § 144 en rettsstridsreservasjon. Det er bare den rettsstridige åpenbarelse av hemmeligheter som er betrodd advokater i stilings medfør som er straffbar.
- Videre kan den som har krav på hemmelighold fritta advokaten fra taushetsplikten ved samtykke. Samtykke kan regnes som den viktigste faktor som kan utelukke rettsstrid

etter strl. § 144, og er positivt angitt som grunnlag for opphevelse av taushetsplikten etter strpl. § 119 og tvl. § 22-5.

- Når klienten er død og ikke lenger kan gi samtykke, skal det foretas en interesseavveining mellom hensyn som taler for taushetsplikt og hensyn som taler for opplysningsplikt. I den objektiverte vurderingen skal avdødes interesser tillegges spesiell vekt, jf. enstemmig høyesterettsdom inntatt i Rt. 2006, s. 633. For øvrig er advokaters taushetsplikt ikke underlagt en interesseavveining, slik tilfellet er for blant andre offentlige tjenstemenn og revisorer og regnskapsførere. Sagt på en annen måte kreves det med unntak av de tilfeller som er nevnt klar lovhjemmel for å gjøre unntak fra taushetsplikten, en rettsopfatning som også kan forankres i EMK artikkel 8 nr. 2.

Advokaters taushetsplikt viker for lovbestemt opplysningsplikt i blant annet følgende tilfeller.

- Etter straffeloven § 139 har advokater plikt til å anmelde eller på annen måte avverge visse alvorlige forbrytelser eller følge dem uten hensyn til taushetsplikten.
- Etter straffeloven § 172 har advokater plikt til å opplyse om forhold som godtgjør at en tiltalt eller domfelt er uskyldig.
- Etter hvitvaskingsloven § 18, jf. § 4, har advokater i visse tilfeller plikt til å rapportere mistenkelige transaksjoner til ØKOKRIM.
- Etter advokatforskriften § 4-5, har advokater plikt til å gi Tilsynsrådet opplysninger som er nødvendige for kontrollen, derunder også opplysninger omfattet av taushetsplikten.
- Ved bokettersyn av advokatens virksomhet plikter advokaten å gi ligningsmyndighetene alle relevante dokumenter uten hinder av taushetsplikten, jf. ligningsloven § 4-10 nr. 2.

Man kan således slå fast at det allerede finnes mange og viktige unntak fra advokaters taushetsplikt. Taushetsplikten står, innenfor sitt område, sterkt i norsk rett, men den er ingen hellig ku. Når andre hensyn er tilstrekkelig tungtveiende, kan den vike, men det kreves normalt hjemmel i klar lov.

Hensyn bak reglene om taushetsplikt og opplysningsplikt

At taushetsplikten står sterkt kan begrunnes på flere måter, og det er gjerne de klassiske og sentrale advokatoppgaver man viser til i denne sammenheng. Hvis ikke klienten kan ha tillit til at advokaten bevarer taushet om opplysninger som vedrører klientens sak, svekkes tillitsforholdet mellom advokat og klient på en vesentlig måte og med fare for at klienter ikke får den rettshjelp de trenger. I det hele tatt er tilgangen til effektiv rettshjelp kjernen i argumentasjonen som begrunner den sterke taushetsplikten. Men også hensynet til advokaters uavhengighet har betydning. Advokater må kunne ta saker uten frykt for konsekvenser, og taushetsplikten er en viktig faktor som beskytter i så henseende. Men det finnes også hensyn som taler for opplysningsplikt, jf. de unntak som er nevnt ovenfor, blant annet i forbindelse med å avverge alvorlige forbrytelser og hindre at uskyldige blir dømt. Det tillitsforholdet som består mellom det offentlige og individene når det gjelder blant annet skatt hviler også på muligheten for effektiv kontroll av de opplysninger skattyterne gir.

Taushetspliktens innhold

Der advokaten har taushetsplikt, gjøres det i enkelte tilfeller unntak fra denne, blant annet i de lovbestemte tilfeller vi har nevnt ovenfor. Men hvor langt går egentlig advokatens taushetsplikt? Gjelder den alt en person med advokatbevilling foretar seg, eller finnes det grenser? Og i så fall, hvordan skal grensen trekkes? Disse spørsmålene er også av betydelig interesse når det gjelder mulig misbruk av advokaters taushetsplikt til å beskytte mot kontroll som kan avdekke skatteunndragelse, illojal skatteplanlegging, og derunder transaksjoner til og fra juridiksjoner skadelige strukturer og hemmeligholdsregler (skatteparadiser). Styrken i advokaters taushetsplikt – slik den er i dag – viser seg jo nettopp i de tilfeller det er tale om grensen mot vitneplikten og dermed også fremleggelsesplikten i prosess. I en rekke av de tilfeller der myndighetene – f. eks. ØKOKRIM eller ligningsmyndighetene – ønsker innsyn, er det ikke de enkelte unntakshjemlene som er av interesse, men den konkrete grensen for taushetsplikten, eller sagt på en annen måte – taushetspliktens innhold.

Taushetsplikten skal verne fortroligheten mellom klient og advokat for å sikre borgerne trygg og effektiv profesjonell rettshjelp. Fortroligheten gjelder informasjon som advokaten under visse betingelser får tilgang til i forbindelse med klientforholdet. Men ikke all informasjon som tilflyter advokaten er vernet av taushetsplikten.

Innholdet i advokaters taushetsplikt i forhold til opplysningsplikten overfor myndighetene når det gjelder klientens økonomiske forhold av betydning for å avdekke mulige skatteunndragelser og annen økonomisk kriminalitet beror på en tolkning av bestemmelsen i strpl. § 119. Det sentrale tolkningstema er ordene «noe som er betrodd dem i deres stilling». Det er to hovedspørsmål som reiser seg: Hva som ligger i betroelse, og hva som omfattes av stillingsbegrepet. Vi tar det enkleste først.

Om betroelsesbegrepet uttalte Høyesterett i Rt. 2006, s. 1079 at det omfatter all informasjon advokaten «i egenskap av sitt yrke og som ledd i et klientforhold innhenter eller får tilgang til på vegne av klienten.» Høyesterett fant på denne bakgrunn at også opplysninger en advokat innhenter fra tredjemann i anledning klientens sak er vernet av advokatens taushetsplikt. Det kan altså slås fast at betroelsesbegrepet har et meget vidt innhold. For at det skal være tale om betroelser som er vernet av taushetsplikten må det imidlertid foreligge et klientforhold.

Det sentrale avgrensningsspørsmålet gjelder etter dette hva som kan regnes som egentlig advokatvirksomhet (stillingsbegrepet). Generelt og noe forenklet sagt har det ledende synspunktet i forarbeider, rettspraksis og juridisk teori vært at bare den egentlige advokatvirksomhet er vernet av taushetsplikten og at slike ting som for eksempel eiendomsmegling, økonomisk rådgivning og formuesforvaltning faller utenfor. Rene betalingsoppdrag skulle derfor falle utenfor. Spørsmålet er imidlertid om dette ledende synspunktet er endret ved Høyesteretts dom inntatt i Rt. 2010, s. 1638. Vi skal først se på utviklingen før nevnte høyesterettsdom, før vi tar for oss den og hva som kan utledes fra den om gjeldende rett for taushetspliktens innhold.

Stillingsbegrepet er ikke nærmere definert i lovteksten, jf. strpl. § 119 og den tilsvarende bestemmelsen i tvl. § 22-5. I forarbeidene til disse bestemmelsene er knapt med uttalelser om forståelsen av stillingsbegrepet, og det henvises generelt sett til at den tidligere rettstilstanden videreføres. Vi må derfor ved tolkningen søke veiledning primært i andre kilder. Annen lovtekst kan tenkes å være relevant. Domstoloven § 231, jf. § 218 peker hen mot rettshjelp som det sentrale innhold i stillingsbegrepet eller det alternative uttrykket advokatvirksomhet. En gjennomgang av forarbeider til tidligere lovbestemmelser, teori og rettspraksis frem til 1996 peker i samme retning (Svalheim, 1996). Forarbeidene til tvistemålsloven § 205 (som tilsvarte den någjeldende tvl. § 22-5) uttalte at taushetsplikten for advokater gjaldt den «egentlige sakførervirksomhet». Advokatens gjerning som mellomledd ved kjøp og salg og

ved formuesforvaltning ble nevnt som eksempler på virksomhet som falt utenfor det området taushetsplikten beskytter.

Rettspraksis slutter opp om dette synet og gir et relativt entydig bilde av hvordan grensen skal trekkes for hva som i forhold til taushetsplikten kan regnes som advokatvirksomhet. Vi skal kort se på noen av de viktigste dommene.

I Rt. 1905, s. 109 ble det trukket en grense mot økonomisk rådgivning, riktignok i form av en uttalelse uten direkte betydning for resultatet i saken (et obiter dictum). I Rt. 1918, s. 859 fant Høyesterett at formidling av pengelån ikke var omfattet av advokatens taushetsplikt. I en dom fra Oslo tingrett av 17. februar 1964 (omtalt hos Svalheim, 1996, med henvisning til Brækhus), representerte advokaten arving og plasserte pengene fra arveoppgjøret for vedkommende. Opplysninger i denne anledning var ikke beskyttet av taushetsplikten. I dommen inntatt i RG 1992, s. 504 (dissens 2-1) kom retten til at beslag kunne tas i klientarkiv så langt dokumentene gjaldt advokatens oppdrag som eiendomsmegler.

Dommen i Rt. 1999, s. 911 gjaldt opplysninger om klientens identitet, der forsvareren i en drapssak sammen med to av sine klienter hadde undersøkt om en annen en tiltalte kunne være gjerningsmannen. Høyesterett kom under dissens 3-2 til at klientforholdet som sådan ikke kunne anses å være betrodd advokaten. Dommer Oftedal Broch, som representerte flertallet, kom med flere generelle uttalelser om taushetsplikten som er av interesse i vår sammenheng. Synspunktet om at bare den «egentlige advokatvirksomhet» var vernet ble gjentatt, og det ble vist til at for eksempel eiendomsformidling, formuesrådgivning og en advokats arbeid som bestyrer av konkursbo falt utenfor.

Avgjørelsen i Rt. 2008, s. 645 gjaldt beslag i dokumenter hos en advokat som var mistenkt for å ha samarbeidet med klienter om straffbare forhold. Høyesteretts ankeutvalg opprettholdt lagmannsrettens lovtolkning når den uttalte at pengeoverføringer til eller fra klienter gjennom kontoer som advokaten har rådighet over i utgangspunktet ligger utenfor det som kan anses som advokatvirksomhet. Ankeutvalget gjentok de generelle synspunkter fra forarbeider og rettspraksis om at det bare er den egentlige advokatvirksomhet – juridisk bistand og rådgivning – som er omfattet av bevisforbudet i stpl. § 119. Ankeutvalget nevnte arbeid som eiendomsmegler, formuesrådgiver eller bestyrer av dødsbo som eksempler på virksomhet som faller utenfor. Ankeutvalget uttalte også at det ved blandede oppdrag må sondres mellom det

som gjelder juridisk bistand og rådgivning (og som omfattes av taushetsplikten) og det som faller utenfor og ikke vernes av taushetsplikten.

Så kommer dommen i Rt. 2010, s. 1638. Saken gjaldt spørsmålet om taushetsplikten var til hinder for at ØKOKRIM kunne kreve opplyst hvem som var mottaker av tre spesifiserte overføringer over firmaets klientkonto. Høyesterett kom til at denne informasjonen var beskyttet av taushetsplikten.

Forståelsen av denne dommen i forhold til den rettsstilstanden som er beskrevet ovenfor, er av betydelig interesse, ikke minst på grunn av den faktiske konteksten for saksforholdet. Ved en kontroll av valutaregisteret i 2010 avdekket nemlig Skatt Øst at det var store advokatfirmaer som samlet sett sto for de største transaksjonene til og fra skatteparadiser og gjennomstrømmingsland. I løpet av fem år flyttet advokatfirmaene 7,5 milliarder kroner til og fra skatteparadiser på vegne av sine klienter. Anført av advokatfirmaet Thommessen har advokatfirmaene nektet å gi Skatt Øst opplysninger om transaksjonene under henvisning til at informasjonen er beskyttet av taushetsplikten. Spørsmålet om innsyn er gjenstand for rettslig prøving, men saken er så vidt vites ikke endelig avgjort.

Det kunne være fristende å ta dommen i Rt. 2010, s. 1638 som støtte for at advokatfirmaers formidling av betalinger til og fra skatteparadiser og gjennomstrømmingsland på vegne av klienter er beskyttet av taushetsplikten, men det er trolig en forhastet konklusjon.

Det Høyesterett avgjorde i Rt. 2010, s. 1638 var at opplysninger om pengeoverføringer som skjer som ledd i en advokats egentlige virksomhet er omfattet av taushetsplikten. Høyesterett la til grunn at de pengeoverføringene det i den konkrete saken var tale om var knyttet til egentlig advokatvirksomhet. Hva som omfattes av egentlig advokatvirksomhet – altså innholdet i stillingsbegrepet etter strpl. § 119 – drøftet ikke Høyesterett. Man må på den bakgrunn kunne anta at forståelsen av stillingsbegrepet slik det er kommet til uttrykk i tidligere forarbeider og juridisk teori, samt ikke minst i en langvarig og fast rettspraksis, består også etter nevnte høyesterettsdom. Den presisering som Høyesterett gjør i Rt. 2010, s. 1638, er at det som ledd i egentlig advokatvirksomhet også kan skje pengeoverføringer. Høyesterett nevner som eksempel oppgjør mellom partene i en rettsak eller et utenrettslig forlik og uttaler at hensynene bak taushetsplikten tilsier at alle ledd i et ordinært advokatoppdrag omfattes av taushetsplikten, også transaksjoner. Om avgjørelsen i Rt. 2008, s. 645 – der Høyesterett som nevnt ovenfor kom til at pengeoverføringer ikke var vernet av

taushetsplikten – uttalte førstvoterende i Rt. 2010, s. 1638 at den saken gjaldt opplysninger om pengeoverføringer som ikke inngikk som ledd i egentlig advokatvirksomhet. Avgjørelsene i Rt. 2008, s. 645 og Rt. 2010, s. 1638 trekker derfor grensen for taushetsplikten i forhold til betalinger over advokatens klientkonto – enten de går via skatteparadiser eller ei – på samme måte som grensen for taushetsplikten er trukket i andre relasjoner: Det avgjørende er om betalingen er et ledd i egentlig advokatvirksomhet. Og kjernen i egentlig advokatvirksomhet er rettshjelpsbegrepet – juridisk bistand og rådgivning.

Advokatfirmaer som formidler betalinger over sin klientkonto til og fra skatteparadiser og gjennomstrømningsland kan derfor neppe påberope seg taushetsplikten som beskyttelse mot å gi informasjon om disse transaksjonene til ØKOKRIM og ligningsmyndighetene. Bare der slike betalinger inngår som ledd i rettshjelp – for eksempel som oppgjør i et utenrettslig forlik eller etter en dom – er betalingsinformasjonen vernet av taushetsplikten. ØKOKRIM og ligningsmyndighetene skulle derfor allerede etter gjeldende rett ha tilstrekkelig grunnlag til å få et slikt innsyn i og kontroll med betalinger uten sammenheng med advokatvirksomhet til og fra skatteparadiser, og som foretas over advokatens klientkonto motivert ut fra et ønske om å unngå myndighetenes innsyn og kontroll. Advokater skulle derfor etter gjeldende rett ikke, når det gjelder dette aspektet av skatteunndragelser og -unngåelser, kunne tilby bedre vilkår enn andre som driver betalingsformidling.

Om hjemlene som gir myndighetene tilgang til kontrollopplysninger som kan motvirke skatteunndragelser og -unngåelser for øvrig er gode nok, er et annet spørsmål. Utvalget som utredet tiltak mot skatteunndragelser foreslo i NOU 2009: 4 en ny bestemmelse i ligningsloven om at skatterådgivere – derunder advokater – uten hinder av taushetsplikt, etter krav fra myndighetene plikter å gi opplysninger om transaksjoner og andre faktiske forhold i samme utstrekning som skattyter er pliktig til å gi slike opplysninger. Blir bestemmelsen vedtatt vil den representere et nytt unntak fra advokaters taushetsplikt i en liste av unntak som allerede er temmelig lang.

Referanser

Svalheim, K. (1996). *Advokaters taushetsplikt*. Oslo: Universitetsforl.